

Ryszard STEFANIK*

<https://orcid.org/0000-0001-8079-9171>

Maciej ZAWADZKI**

<https://orcid.org/0000-0001-5180-4795>

Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955

Jak cytować [how to cite]: Stefanik R., Zawadzki M., *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 77–99.

The contribution of The Public Organization “Service to Poland” to the development of physical culture in Western Pomerania in the years 1948–1955

Abstract

In 1948 The Public Organization „Service to Poland” (Powszechna Organizacja „Służba Polsce”: PO “SP”) was established which aimed at using youths to rebuild the country, their military training and indoctrination. The future of socialistic country, dependent on Soviet Union was mainly depending on the right degree of society obedience and effective work for development of state economy. Significant role in this process was played by PO “SP”, which was supposed to cover entire Polish youths aged 16 to 21. The improvement of combat skills was realized in the form of physical education and sport competition, which in time became an important element of organization life. This activity has gained special meaning in the rural parts of country. Creating

* dr, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia; e-mail: ryszard.stefanik@usz.edu.pl

** dr, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia,

circles of Folk Sports Teams (LZS) was helped, sport – shooting competitions, sport Sundays and LZS Spartakida's were organized.

The research involved analysis of archival and press materials as well as literature on the subject applying the inductive method. Furthermore, conclusions were drawn without the possibility of direct access to relevant materials, as well as based on knowledge beyond the source (the method of deduction).

Keywords: history, West Pomerania, sport, propaganda, years after 1945.

Streszczenie

W roku 1948 została utworzona Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (PO „SP”), której celem było wykorzystanie młodzieży w procesie odbudowy kraju, jej wyszkolenie wojskowe oraz polityczna indoktrynacja. Przyszłość socjalistycznego kraju, uzależnionego od Związku Radzieckiego, w dużej mierze była uwarunkowana od odpowiedniego stopnia posłuszeństwa społeczeństwa oraz efektywnej pracy na rzecz rozwoju gospodarki państwowej. Znaczną rolę w tym procesie przypisano realizacji organizacji PO „SP”, która obligatoryjnie miała objąć całą polską młodzież w wieku od 16. do 21. roku życia. Usprawnianie bojowe realizowano także w formie zajęć wychowania fizycznego oraz rywalizacji sportowej, która z czasem stała się ważnym elementem życia organizacyjnego. Szczególnego znaczenia nabrała działalność na wsi. Pomagano w tworzeniu kół Ludowych Zespołów Sportowych (LZS), organizowano zawody sportowo-strzeleckie, niedziele sportowe i spartakiady LZS.

W badaniach przeprowadzono analizę materiałów archiwalnych, prasowych i literatury przedmiotu, stosując metodę indukcyjną. Wyciągane były także wnioski bez możliwości bezpośredniego wglądu do odpowiednich materiałów i bazując na wiedzy poza źródłowej (metoda dedukcji).

Słowa kluczowe: historia, sport, propaganda, Pomorze Zachodnie, okres po 1945 roku.

Wstęp

Wraz z wkraczaniem armii radzieckiej i wojska polskiego na terytorium, które zgodnie z ustaleniami Wielkiej Trójki (Anglia, Francja i USA) stanowić miało powojenną Polskę, rozpoczęto działania przejmowania i umacniania władzy przez komunistów. W pierwszej kolejności planowano rozprawić się ze zbrojnym podziemiem, a za pomocą propagandy stworzyć iluzję demokratycznych przemian. W różny sposób starano się legitymizować prawo do sprawowania rządów, wykorzystując spreparowane wydarzenia. Nie mógł jednak uciec z pola widzenia stan bieżących problemów związanych z uruchamianiem urzędów administracji publicznej, gospodarki, oświaty czy służby zdrowia. Aby jednak można było w Polsce przeprowadzać na szeroką skalę przedsięwzięcia przemysłowe, należało stworzyć posłuszne i wykwalifikowane społeczeństwo, realizujące narzucone przez komunistów cele i plany. W żaden sposób, w ówczesnych realiach, nie mogła się też zmienić, w stosunku do okresu XX-lecia międzywojennego, doktryna kultury fizycznej, której głównym wyznacznikiem było tworzenie społeczeństwa sprawnego do pracy i służby wojskowej. Skomplikowana sytuacja polityczna, konsekwentnie zmierzająca do rozdzielenia Wschodu od Za-

chodu tzw. „żelazną kurtyną”, sprzyjała też swoistej militaryzacji wychowania. I tak zadbanie o sprawność młodych ludzi w połączeniu z jej indoktrynacją stanowiło jedno z ważniejszych zadań władzy. Zwłaszcza, że ponad połowa młodzieży w kraju nie była objęta strukturami żadnej organizacji czy też szkolnym wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym¹. Komuniści nie musieli w tym czasie odwoływać się do żadnych zewnętrznych wzorców. Zwłaszcza, że próba natychmiastowego zastosowania radzieckiego modelu od razu odsłoniłaby ich rzeczywiste zamiary. Z tych też względów odwołano się do przedwojennych rozwiązań.

System kultury fizycznej łączący wychowanie fizyczne z przysposobieniem wojskowym, zgodnie z doktryną „Naród pod bronią”, ferowaną przez przedstawicieli armii polskiej już od końca pierwszej wojny światowej, został formalnie wprowadzony po przewrocie majowym Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 roku². W jego wyniku powołano Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWF i PW) przy Ministrze Spraw Wojskowych, którego zadaniem były działania na rzecz kształtowania młodzieży w duchu odpowiedzialności za losy państwa, sprawnej fizycznie, przygotowanej do służby wojskowej, czy w przypadku dziewcząt – służby pomocniczej.

Zgodnie z założeniami obozu rządzącego nastąpiła organizacyjna centralizacja kultury fizycznej, podporządkowanej celom politycznym³. Trudno się też dziwić, że komuniści po drugiej wojnie światowej sięgnęli po ów system obozu sanacyjnego, pomimo znaczącego oporu ze strony środowisk działaczy związanych ze sportem robotniczym i Polską Partią Socjalistyczną⁴. I tak w styczniu, 1946 r. weszły w życie dekrety Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej: „O utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego” oraz „O powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego”⁵.

W Koszalinie, w Urzędzie Wojewódzkim, powstał w 1945 r. Wydział Wojskowy z płk. dr. Janem Mirwińskim, pseudonim „Ogończyk”, na czele, a w ramach tego wydziału funkcjonował Oddział Wychowania Fizycznego i Przyspo-

¹ K. Lesiakowski, *Powstanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w 1948 r. Z polityki stalinowskiej wobec młodzieży polskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, nr 1, s. 126.

² J. Chełmecki, *Wkład Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w modernizację programu rozwoju kultury fizycznej w Polsce (1927–1939)*, [w:] R. Wasztyl (red.), *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 300–301.

³ L. Szymański, *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995, s. 27–28.

⁴ Na ten temat zobacz więcej: L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej, 1944–1989*, Wrocław 2004, s. 15–24.

⁵ A. Nowakowski, *Prawo sportowe w Polsce po II wojnie światowej (1945–2000)*, [w:] T. Jurek (red.), *Studia z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 2002, s. 421; L. Szymański, *Kultura fizyczna...*, s. 28.

sobienia Wojskowego⁶. Wraz z rozpoczęciem nowego roku szkolnego 1945/46 próbowano wdrażać w życie instrukcje dotyczące wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego (WF i PW). Przygotowywano też warunki do tworzenia w głównych ośrodkach komitetów WF i PW. Zwracano uwagę, by w oświatowych placówkach ogólnokształcących i zawodowych zakładać hufce szkolne przysposobienia wojskowego, dla młodzieży w wieku od 15 do 21 roku życia. W programie zajęć przewidywano godziny dla szkolenia bojowego, musztry, służby wojskowej, terenoznawstwa i strzelectwa. W nowej sytuacji politycznej nie mogło się też obyć się bez wychowania ideologicznego, w ramach, którego m.in. podejmowano krytykę przedwojennych władz, na tle ukazywania osiągnięć Związku Radzieckiego, czy gloryfikowano reformy gospodarcze wprowadzane przez Polską Partię Robotniczą.

Tylko w samym Szczecinie powstawały hufce pozaszkolne przy niektórych zakładach przemysłowych.

Na zachodniopomorskiej wsi od marca 1947 r. z dużymi oporami próbowano wprowadzić program przysposobienia rolniczo-wojskowego (PRW)⁷. Cały rządowy system kultury fizycznej w tym środowisku miały wspomagać Ludowe Zespoły Sportowe (LZS), podporządkowane Związkowi Samopomocy Chłopskiej (ZSch)⁸.

Po zatwierdzeniu przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej dekretu „O utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego” oraz „O powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego” 28 marca 1946 r. został utworzony Miejski Komitet Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, na bazie działającego od stycznia 1946 r. Miejskiego Ośrodka Wychowania Fizycznego, a w maju 1946 r. – Miejski Urząd WF i PW⁹. W tym czasie powstał Wojewódzki Urząd WF i PW na bazie pracowników Wydziału Wojskowego Urzędu Wojewódzkiego. Jego dyrektorem został ppłk Stanisław Steczkowski¹⁰.

Na mocy ustawy z 25 lutego 1948 r. „O powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego

⁶ Archiwum Państwowe w Szczecinie (APSz), Urząd Wojewódzki Szczeciński (UWS), sygn. 3242, Sprawozdanie z działalności Wydziału Wojskowego, 1945, k. 3–32.

⁷ Archiwum Państwowe w Koszalinie, Oddział w Szczecinku, Starostwo Powiatowe w Szczecinku, sygn. 47, Przysposobienie Rolniczo-Wojskowe, k. 1–3.

⁸ Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie, ZSch, Zarząd Główny, sygn. 1720, Działalność sportowa ZSch na terenie województwa zachodnio-pomorskiego. Sprawozdania, korespondencja, 1947–1948, k. 1–23.

⁹ Sprawozdanie z działalności Miejskiego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Szczecinie 1946, APSz, ZM i MRN, sygn. 520, s. 1; „Kurier Szczeciński” nr 79, 10 IV 1946.

¹⁰ Na ten temat zobacz szerzej: AAN w Warszawie, PUWF i PW, sygn. 38, Organizacja i działalność WUWF i PW w Szczecinie. Sprawozdania, zestawienia, korespondencja, 1947–1948, k. 1–103.

młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu” utworzono: Powszechną Organizację „Służba Polsce” (PO „SP”), Główny Urząd Kultury Fizycznej (GUKF) oraz Naczelną Radę dla Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej¹¹. Przy okazji przygotowywano grunt pod likwidację organizacji młodzieżowych, propagandowo określaną, jako zjednoczenie ruchu młodzieżowego. Od samego też początku kierownictwo ideowe pozostawiono oficjalnie Związkowi Walki Młodych, a od lipca 1948 r. – Związkowi Młodzieży Polskiej (ZMP). W Szczecinie komendantem wojewódzkim PO „SP” został płk Stanisław Steczkowski, przedwojenny oficer, uczestnik Powstania Warszawskiego, wcześniej dyrektor WUWF i PW¹². Obok niego wiele innych osób z kadry wojskowej i cywilnej przeszło do nowo utworzonej organizacji.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie wkładu PO „SP” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955, tj. w okresie istnienia tej organizacji. Autorzy zwrócili szczególną uwagę na społeczne i polityczne aspekty działalności tejże, zadania, jakie miała realizować na terenie odbudowującego się regionu, szczególnie w środowisku wiejskim. W badaniach zastosowano analizę materiałów archiwalnych, prasowych i literatury przedmiotu, stosując metodę indukcyjną. Autorzy wyciągali wnioski, bazując na wiedzy pozaźródłowej (metoda dedukcji). Zostały wykorzystane materiały zgromadzone w Archiwum Państwowym w Szczecinie, Archiwum Państwowym w Koszalinie oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Wyniki badań

Jakkolwiek wzniośle by brzmiały słowa ustawy o wykorzystaniu „twórczego zapału młodego pokolenia do pracy nad rozwojem sił i bogactwa Narodu oraz rozszerzenie systemu wychowania narodowego, przedłużenie kształcenia i wychowania młodzieży poza okres obowiązku szkolnego”, w rzeczywistości chodziło o pełną mobilizację młodzieży do odbudowy zniszczonego kraju, realizacji planów gospodarczych, a przy okazji oderwanie jej od rodzinnych środowisk i indoktrynację według wyznaczonej doktryny. Centralne planowanie umożliwiło też odpowiednie kierowanie na wielkie inwestycje, jak i kształcenie według ustalonych wytycznych, co do rozbudowy polskiej gospodarki. Ze względu na wojskowy charakter organizacji, ćwiczenia sprawności żołnierskiej stawało się podstawowym elementem szkolenia, w którym wychowanie fizyczne, jak i sport, umożliwiały osiągnięcie określonej gotowości do służby. Już na początku marca

¹¹ J. Chełmecki, *Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w latach 1946–1948*, [w:] L. Szymański i Z. Schwarczer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 171.

¹² H. Łaskiewicz, *Ponadlokalne organizacje kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim (1945–1957)*, Szczecin 1996, s. 112.

1948 r. zorganizowano w Szczecinie wiec PO „SP”, na którym publicznie odczytano przygotowaną wcześniej rezolucję:

My, młodzież zebrana na wiecu postanawiamy dziś, gdy angielski, amerykański i niemiecki imperializm, tworząc propagandę o trzeciej wojnie, chce zahamować proces odbudowy naszego kraju, postanawiamy stanąć w szeregach „Służba Polsce”, by w fabrykach, na roli i w szkołach zdwoić i potroić tempo odbudowy [...] ¹³.

O zadaniach stawianych junakom wymownie świadczyła inna rezolucja młodzieży PO „SP” i ZMP podczas wojewódzkiego zjazdu aktywu odbytego w dniu 16 grudnia 1948 r. w Szczecinie:

My, zebrani na naradzie Wojewódzkiego Aktywu Terenowego [...] zobowiązujemy się, przepojeni głęboką wiarą słuszności naszej drogi do socjalizmu, stworzyć na terenie naszych gmin z młodego pokolenia hufce, które będą walczyły o ideały socjalistyczne. Przyrzekamy zwycięską walkę z rozpolitykowanym klerem i rodzimą reakcją, która stara się wykorzystać ciemnotę wsi polskiej dla swoich interesów [...] ¹⁴.

Wybrani junacy z województwa szczecińskiego wzięli też udział w sztafecie na Kongres Zjednoczeniowy PPR i PPS do Warszawy w grudniu 1948 roku. Nastroje wobec tworzonej organizacji były jednak różne. Świadczyły o tym incydenty, które miały miejsce podczas tworzenia pierwszych brygad pracy. Często traktowano przecież PO „SP” jako powszechną mobilizację przed kolejną wojną ¹⁵.

Sejm przyjął omawianą ustawę, która nakładała na młodzież w wieku 16–21 lat obowiązek przysposobienia wojskowego, zawodowego i wychowania fizycznego, realizowany podczas służby w PO „SP”. Obowiązkowi podlegały także osoby do 30 roku życia, niepodlegające służbie wojskowej. Oczywiście ustawodawca przewidział możliwość zwolnienia ze służby. Dotyczyła ona na przykład niezdolnych do pracy, jedynych żywicieli rodziny, kobiet w ciąży, czy osób w trakcie odbywania służby wojskowej lub już po jej zakończeniu ¹⁶.

Z uwagi na trudne do przewidzenia konsekwencje bezwzględного wykorzystywania dziewcząt do pracy i innych działań w tej organizacji, zrezygnowano z przymusowego ich poboru, co nie oznaczało jednak, by nie dochodziło do różnych nadinterpretacji, nadużyć, które kończyły się przymusowym poborem ¹⁷.

¹³ „Kurier Szczeciński” nr 67, 9 III 1948.

¹⁴ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 707, Plany pracy, sprawozdania i ocena działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1952, k. 147.

¹⁵ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1, Łódź 2008, s. 139.

¹⁶ J. Chelmecki i S. Wilk (red.), *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986, s. 44–45.

¹⁷ K. Lesiakowski, *Werbunek młodzieży do brygad Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (1948–1955)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 2, s. 159–167.

Fot. 1. Pierwszy pokaz junaków PO „SP” w Szczecinie, maj 1948 r. Zbiory Wydziału Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego (WKF i PZ US)

PO „SP” było organizacją o charakterze paramilitarnym, opartą na wzorach wojskowych, której naczelne dowództwo sprawował komendant główny, a w województwach – poprzez komendantów wojewódzkich. Nadzór „ideowo-polityczny” sprawował m.in. szef sztabu PO „SP” – płk Otto Fiński, który odpowiadał za indoktrynację polskiej młodzieży¹⁸. Na początku strukturę organizacyjną centrali PO „SP” tworzyło pięć członów: komenda, sztab, Zarząd Polityczno-Wychowawczy, Kierownictwo Wyszkożenia Linowego i Główne Kwatermistrzostwo¹⁹. Organizowanie szkolenia i pracy na terenie powiatów i gmin prowadzono w hufcach pod nadzorem komendantów powiatowych i gminnych, czyli oficerów i podoficerów oddelegowanych z wojska, czy rezerwistów. Całą kadrę uzupełniał natomiast personel cywilny.

Od samego początku główny nacisk został położony na zadania gospodarcze. Zresztą dla prawidłowego prowadzenia szkolenia brakowało zarówno odpowiedniego sprzętu, broni, jak i samych instruktorów. Tworzono hufce męskie, wiejskie, zakładowe i szkolne²⁰. Młodzież pracowała w wyznaczonych okresach w hufcach (tzw. trzydniówki raz w miesiącu) lub była wysyłana do formowanych

¹⁸ M. Ordylowski, L. Szymański, „Moskwa 80”. *Igrzyska XXII Olimpiady w świetle operacyjnej działalności polskiej służby bezpieczeństwa*, Wrocław 2017, s. 31.

¹⁹ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1, Łódź 2008, s. 152.

²⁰ J. Hellwig, *Powszechna Organizacja Służba Polsce*, Warszawa 1977, s. 24–27.

brygad, które w określonych turnusach realizowały wielkie inwestycje przemysłowe, bądź pracowały w gospodarstwach rolnych. Przyuczano też do określonych zawodów, choć przy okazji realizowano plan wychowania młodzieży w duchu posłuszeństwa wobec socjalistycznej ojczyzny, tj. indoktrynacji. Wobec osób uchylających się od służby przewidziane były określone kary²¹. Od grudnia 1948 r. tworzone obozy pracy społecznej dla junaczek, głównie we wsiach o przewadze gospodarstw indywidualnych. Tworzono też patrole społeczne, które wysyłano do polskich osad²².

Z uwagi na paramilitarny charakter omawianej organizacji, jak i sam nadzór żołnierskiej kadry, obok zadań tzw. produkcyjnych znaczną uwagę zwracano na szkolenie wojskowe zgodnie z hasłem: „Ćwicz oko i dłoń w ojczyzny obrobie”²³. Oczywiście fundamentem wszelkich działań było wychowanie fizyczne i musztra. W szerokim zakresie prowadzono strzelectwo sportowo - bojowe, którego zwieńczeniem miało być m.in. uzyskanie odznaki strzeleckiej oraz odznaki sprawności fizycznej: „Za zwycięstwo w wieloboju”. Wielobój natomiast obejmował trójbój, czyli bieg przełajowy na dystansie 1000 m, skok w dal i rzut granatem. Sama natomiast odznaka dzieliła się na trzy klasy: złotą, srebną i brązową. W ćwiczeniach o charakterze obronnym obok musztry uwzględniano też szermierkę na bagnety, gry polowe i terenoznawstwo²⁴.

Wiosną 1949 r. obowiązki prowadzenia przysposobienia rolniczego (PR) zostały przekazane PO „SP”, co niewątpliwie związane było z przygotowaniem akcji wprowadzania gospodarki kolektywnej. Zajęcia organizowali instruktorzy gminni, zależni od miejscowych komendantów PO „SP”. Także i w tym wypadku w programie szkoleń, obok zajęć praktycznych, znalazły się wykłady i pogadanki o treści ideologicznej i politycznej. Podobne działania intensyfikowano we wsiach, które typowano na spółdzielnie produkcyjne. Instruktorzy PR przeprowadzali pogadanki na przykład na temat: „Budujemy nową wieś”, czy „O statucie spółdzielni produkcyjnych”²⁵. Do innych rozpowszechnianych tematów należała historia ruchu robotniczego w Polsce, tradycje rewolucyjnych działaczy młodzieżowych, czy „Znaczenie zjednoczenia polskiej klasy robotniczej”²⁶.

²¹ J. Chelmecki i S. Wilk (red.), *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986, s. 57–58.

²² AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 707, Plany pracy, sprawozdania i ocena działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1952, k. 132.

²³ J. Hellwig, dz. cyt., s. 51.

²⁴ Tamże, s. 79.

²⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, Informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 10.

²⁶ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 707, Plany pracy, sprawozdania i ocena działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1952, k. 126; APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, Informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 9.

Momentem przełomowym w szkoleniu junaków było wprowadzenie odznaki Sprawny do Pracy i Obrony (SPO) w 1950 roku²⁷. Obowiązek zaliczania wyznaczonych norm, niezbędnych do otrzymania odznaki, został narzucony na poszczególne środowiska młodzieży, w tym PO „SP”. Co więcej, określano także plan zdobywania odznaki przez okręgi, które z kolei rozdzielały je na poszczególne organizacje. W momencie, kiedy komendy wojewódzkie musiały się wykazywać realizacją narzuconych limitów zaczęto wprowadzać do programu szkoleń i imprez odpowiednie dyscypliny i konkurencje²⁸. Z drugiej strony natomiast zauważano, że aktywność sportowa jest dość ważnym elementem uatrakcyjnienia zajęć i przyciągającym młodzież na zbiórki. Czynnikiem zachęcającym do wstępowania był też wojskowy charakter organizacji, czyli tzw. magia munduru, stopnie, książeczki junackie, kontakt z bronią, ale także i możliwość przeszkolenia zawodowego.

Ze względu na plany wprowadzenia socjalistycznej gospodarki na wsi, tj. tworzenia spółdzielni produkcyjnych, szczególnego znaczenia nabrały działania PO „SP” na wsi. Realizowano zabiegi socjotechniczne, zauważając, że młodzież izolowana od naturalnego środowiska, ale i otaczana opieką, szczególnie chętnie brała udział w różnych akcjach²⁹.

Fot. 2. Defilada w Szczecinie z wykorzystaniem propagandowych haseł. Pierwsza połowa lat pięćdziesiątych. Zbiory WKF i PZ US

²⁷ *Dokumenty i uchwały w dziedzinie kultury fizycznej*, Warszawa 1954, s. 44–45.

²⁸ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 64.

²⁹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczny meldunek sytuacyjny za miesiąc sierpień 1951, Komenda Powiatowa PO „SP” Białogard, k. 105.

Do całej gamy propagandowych środków agitacji młodzieży należały: uświadamianie młodzieży w ramach tzw. pogadanek, prowadzenie gawęd, rozpowszechnianie ulotek o określonych treściach i rozlepianie gazetek ściennych. Podczas akcji dostaw płodów rolnych kadra PO „SP” wraz z junakami jeździła po wsiach z muzyką i transparentami, co miało przekonywać wahających się. Podobnie w punktach skupu organizowano kiermasze, wywieszano tablice o treściach propagandowych. Indoktrynacji młodzieży podporządkowana była także działalność kulturalno-oświatowa. Obok drużyn sportowych tworzone chóry, orkiestry dęte, zespoły taneczne, recytatorskie i teatralne. Zakładano też zespoły redakcyjne gazetek ściennych i czytania „dobrej książki”, do których zaliczano m.in. „Było to pod Lenino”, „W okopach Stalingradu”, „Opowieść o prawdziwym człowieku”, „Od Moskwy do Berlina” czy dzieła Stalina. Prenumerowano też czasopisma: „Razem”, „Młoda Wieś” i „Wiadomości SP”. Okazją do występów były święta państwowe i uroczystości partyjne, na przykład z okazji 60. urodzin Bolesława Bieruta, 1 maja, 22 lipca, czy w czasie Miesiąca Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Junacy maszerowali w pochodach 1-majowych. Oczywiście wcześniej byli uczeni odpowiednich piosenek, wznoszenia okrzyków i skandowania przed trybuną honorową³⁰. Przygotowywano wówczas różne atrakcje, jak chociażby występy zespół artystycznych. Niestety zimą zwykle praca podobnych kółek zamierała ze względu na brak światła lub opału dla tych istniejących³¹. Frekwencja na zbiórkach w hufcach zmniejszała się także w okresie wzmózonych prac rolnych, m.in. sianokosów, omłotów czy wykopków. Nawet zarządy Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR) zwykle nie puszczają wówczas zatrudnionej młodzieży na szkolenia junackie.

Pomimo przeróżnych utrudnień i ograniczeń wkład pracy junaków na wsi, w spółdzielniach i PGR-ach był ogromny. Pomagano w akcjach żniwnych, kampaniach siewnych (na przykład tzw. siew pokoju w 1951 r.), sadzeniach ziemniaków, pieleniu buraków, pracach melioracyjnych, oczyszczaniu terenu, likwidacji ugorów, chwastów, ustawiania ogrodzeń, sadzeniu lasów, likwidacji stonki ziemniaczanej czy zbiórki złomu. Podejmowano akcje współzawodnictwa, czyny społeczne, których celem było zwykle zwiększenie nakładu pracy. W ramach zobowiązań remontowano świetlice, budowano boiska sportowe (do piłki nożnej i siatkówki), skocznie w dal, wzwyż, co w tym czasie było zresztą jedyną możliwością uruchomienia odpowiednich urządzeń sportowych. Wszystkie te działania pomagały w realizacji ogólnych planów gospodarczych, co w świetle propagandowej retoryki miało utrwalać pokój na świecie oraz przyczyniać się do budowy socjalizmu na wsi³². Wobec tak nasilonej propagandy nie ma co się dzi-

³⁰ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 757, Meldunki sytuacyjne z działalności Komendy Wojewódzkiej w Szczecinie, 1950, k. 445.

³¹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 2, Sprawozdania, meldunki, analizy, 1951–1952, k. 9–11.

³² APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 66; AAN w Warszawie, Ko-

wieć, że w osadach o przewodzie gospodarki indywidualnej uważano PO „SP”, obok ZMP i Ligi Przyjaciół Żołnierza, za przyczółki władzy komunistów, na różne sposoby przeciwdziałając obowiązkowi służby, w tym próbując nawet przekupstwa³³. Na własnej skórze odczuwano skutki indoktrynacji i bezmyślnego posłuszeństwa. W miesięcznych meldunkach skwapliwie odnotowywano polityczne wystąpienia polityczne wystąpienia młodzieży wiejskiej. Dotyczyło to na przykład wykrycia przez junaków Jasienicy (wówczas powiat szczeciński) „kułaka”, który był w posiadaniu radioodbiornika wykorzystywanego do słuchania audycji z Londynu. W podszczecińskim Wołczkowie (gmina Dobra Szczecińska) junacy mieli wymalować na domu rolnika: „Tu mieszka wróg klasowy Polski Ludowej, który nie oddał wyznaczonego zboża”³⁴. Nie wiadomo, co prawda, na ile podobne działania były inspirowane przez aktywistów partyjnych, urzędników miejscowej administracji czy członków ZMP. Na pewno musiały wzbudzać niepewność, strach i zdwojoną niechęć. Obawiano się szczególnie najazdów „brygad lekkiej kawalerii” czy obchodu tzw. trójek, które przemierzały wieś w poszukiwaniu ukrytego zboża. Trudno się zatem dziwić, że szkolenie na zbiórkach postrzegano powszechnie jako wychowywanie na komunistów.

Kadra PO „SP” zauważała także przejawy tzw. wrogiej działalności. Na przykład w 1949 r. w gminie Wierzbo ksiądz polecił nie brać udziału w życiu organizacyjnym PO „SP” i nie czytać prasy wydawanej przez PZPR³⁵. Do podobnych działań zaliczono także „wydłubanie oka Leninowi” na gazecie ściennej w świetlicy gromadzkiej Gorczyn (gmina Trzcińsko-Zdrój). Ale i w tym przypadku odnotowywano skwapliwie podejmowanie przez młodzież „bojowego zadania” ustalenia sprawcy tego „wrogiego czynu”³⁶. Oczywiście istniał szereg innych obiektywnych przyczyn ograniczających pracę poszczególnych komend. Wskazywano często na brak sprzętu i materiałów potrzebnych do szkolenia, kwalifikowanych instruktorów, lekceważący stosunek do junaków ze strony zarządów PGR-ów, czy zaniedbywanie swoich obowiązków przez kadrę hufców i komend. Zresztą sami komendanci gminni stanowili zwykle grupę dobieraną przypadkowo. Świadczyła o tym chociażby duża fluktuacja. W 1950 r. zwolniono lub odeszło z pracy 256 pracowników w województwie szczecińskim. Powody były różne, ale zwykle wynikały z niskich uposażeń lub wyjazdu. Braki kadrowe próbowano pokryć, zatrudniając małorolnych i bezrolnych chłopów. W tej grupie

menda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 806, Hufce i koła LZS PO „SP”, 1950, 1951, 1954, k. 2–3.

³³ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 2, Sprawozdania, meldunki, analizy, 1951–1952, k. 93.

³⁴ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 16.

³⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 5, Meldunki nadzwyczajne, 1949–1950, k. 2.

³⁶ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 9.

wiele osób ani nie należało do PZPR, ani nie było członkami ZMP, co też utrudniało realizację wytycznych partii dotyczących przemian na wsi oraz działań wobec kościoła. Zdarzało się, że komendanci PO „SP” dekorowali domy na święta katolickie, nie współpracowali też na „odcinku” młodzieżowym z ZMP. W 1950 r. liczba etatów PO „SP” wynosiła 1469, z czego 1146 było obsadzonych. W samej Komendzie Wojewódzkiej w Szczecinie zatrudnionych było 215 osób. Powyższe dane wymownie świadczyły o rozrośniętej biurokracji wojewódzkiej, a niedostatecznej w terenie³⁷.

Fot. 3. Komendant wojewódzki PO „SP” w latach 1948–1950 płk Stanisław Steczkowski wśród junaków PO „SP” w 1949 r. Zbiory WKF i PZ US

Już od początku 1949 r. realizowano wśród kadry wojewódzkiej systematyczne prasówki i prace szkoleniowe, w tym o treściach ideologicznych. Zresztą każde zebranie rozpoczynano zwykle szkoleniem partyjnym³⁸. Oczywiście przyswojone wiadomości należało przenosić poprzez instruktorów polityczno-wychowawczych do komend powiatowych i do poszczególnych hufców, czyli przeprowadzać pogadanki na przykład na temat sojuszu robotniczo-chłopskiego, walki o pokój itp.³⁹ Stopniowo rosło też znaczenie upartyjnięcia stylu pracy Ko-

³⁷ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 7 - 8.

³⁸ Szefem Wydziału Polityczno-Wychowawczego Komedy Wojewódzkiej w Szczecinie w 1949 r. był kpt. Tadeusz Chłopecki. AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP”, sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 3–5.

³⁹ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 57.

mendy Wojewódzkiej. Zarówno w niej, jak i w komendach powiatowych od końca 1948 r. działały koła pracy społecznej, w których odbywało się szkolenie polityczne kadry. Od początku 1951 r. zarząd polityczno-wychowawczy zobowiązał kadrę PO „SP” do popularyzacji zobowiązań młodzieży w pracach społecznych, wywoływania entuzjazmu i zapału w podejmowanych czynach, wykorzystywania odpowiednich haseł, transparentów, szturmówek, pieśni (zwykle rewolucyjnych) i muzyki. Ważnym zadaniem w tym czasie było powoływanie lokalnych komitetów obrońców pokoju, które miały przygotowywać młodzież do składania podpisów pod uchwałą Światowej Rady Pokoju⁴⁰.

Fot. 4. Działacze sportowi i zawodnicy podczas imprezy w powiecie gryfińskim, pierwsza połowa lat 50. Drugi od lewej Edward Kalita, działacz LZS z Radziszewa. Zbiory WKF i PZ US

Jak zostało zaznaczone wyżej, wyszkolenie wojskowe w hufcach PO „SP” obejmowało również przeszkolenie sportowe, w skład którego wchodziły następujące dyscypliny: gimnastyka przyrządowa, bieg na 100 m, 1000 m, tor przeszkód, skok w dal i rzut granatem (0,5 kg). Program wychowania fizycznego był realizowany w ramach wyszkolenia liniowego i dodatkowo w czasie zawodów. Rozgrywki przybierały formę festynów w czasie świąt i niedziel, a z czasem systematycznych imprez. Junacy, z uwagi na obowiązek zdobywania odznaki SPO, brali udział w Biegach Narodowych, Marszach Jesiennych, Świątach Kultury Fi-

⁴⁰ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 166, 172.

zycznej, a od 1954 r. także w Biegach Patrolowych. Wykorzystywano także tradycyjne święta. Na przykład, kiedy 27 sierpnia 1950 r. odbyły się w Miastku (wówczas województwo koszalińskie) uroczystości dożynkowe związane z zakończeniem zniw, PO „SP” zorganizował występy junaków połączone z zawodami sportowymi. Przeprowadzono gry drużynowe, rzut dyskiem, pchnięcie kulą, rzut oszczepem, biegi, skok wzwyż i w dal⁴¹. Cały czas nie tracono jednak z pola widzenia właściwego zadania stawianego kadrze PO „SP” przez władze partii. W środowisku wiejskim celem działań była po prostu gruntowna przebudowa wsi z gospodarki indywidualnej („zacofanej”) na spółdzielczość produkcyjną („wyższe formy gospodarowania”)⁴², zgodnie z hasłem: „Naprzód do walki o spółdzielczość produkcyjną”⁴³. W pozostałych środowiskach celem nadrzędnym usportowienia młodzieży było podniesienie efektywności pracy i ukierunkowanie jej zapasu do akcji poparcia dla władzy ludowej⁴⁴. Tutaj czynnikiem ograniczającym możliwość rozszerzenia programu szkolenia był brak odpowiedniego sprzętu, jak i samej infrastruktury. Dlatego coraz większego znaczenia nabierały tzw. koncentracje, tj. masowe szkolenia oraz imprezy powiatowe, na których rozgrywano turnieje piłki siatkowej, piłki nożnej, zawody strzeleckie oraz próby na odznakę SPO. Kiedy w kwietniu 1952 r. powstało Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe (LZS) podporządkowane PO „SP” organizacja podobnych imprez masowych weszła na stałe do programu działań poszczególnych komend⁴⁵. Przy okazji przekazywania kół LZS przez Związek Samopomocy Chłopskiej (ZSch) do PO „SP” okazywało się, że wiele zespołów istniało wyłącznie „na papierze”⁴⁶. Widocznym dowodem odpowiedniego podejścia Komendy Wojewódzkiej PO „SP” było zorganizowanie pokazowych zawodów dla komendantów powiatowych i aktywistów zarządów powiatowych ZMP w celu praktycznego przygotowania do imprez w poszczególnych powiatach. Także komitety powiatowe PZPR zostały zobligowane do czuwania nad przebiegiem zawodów młodzieży. W 1952 r. w Komendzie Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie utworzono siedem grup, przy dookooptowaniu jednego członka ZMP do każdej z nich, które miały wziąć na siebie

⁴¹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczne meldunki PO „SP” Komendy Powiatowej w Koszalinie, 1950–1951, k. 19.

⁴² APSz, KW PZPR w Szczecinie, sygn. 3470, Instrukcje i wytyczne KC PZPR w sprawie sportu, k. 24.

⁴³ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 423, Działalność PO „SP” na terenie województwa szczecińskiego, 1949–1952, k. 176.

⁴⁴ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 2, Sprawozdania, meldunki, analizy, 1951–1952, k. 135.

⁴⁵ W maju 1952 r. powstała Wojewódzka Rada Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Szczecinie z przewodniczącym Wacławem Dobiszewskim. Na sekretarza wybrano Mieczysława Mielczarka. APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 11621, Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe- Oceny działalności i informacje, 1952–1953, k. 1.

⁴⁶ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 268, Sprawozdanie z działalności Komendy Powiatowej w Chojnie, 1953, k. 8.

ciężar organizacji zawodów w poszczególnych powiatach, przy współpracy z powiatowymi komendami⁴⁷.

Na podobnych imprezach nie mogło się też obyć bez wykładów ideologicznych, które stanowiły przecież obowiązkowy element szkolenia. Zarówno bowiem sport, jak i sprawność żołnierska, służyły wychowaniu w posłuszeństwie dla komunistycznej władzy oraz dyscyplinie pracy. Jednym z zadań PO „SP” było przecież kształtowanie „nowego człowieka”. Przez cały okres działalności zwracano więc pilną uwagę na warunki i skutki prowadzonej indoktrynacji. Obok pogadanek i tzw. propagandy wizualnej (hasła, plakaty, gazetki ściennie) wykorzystywano w szerokim zakresie wydawnictwa i prasę. Do tych działań wykorzystywano oczywiście także imprezy sportowe⁴⁸. I tak na przykład w programie zawodów sportowo-strzeleckich w 1952 r. i organizowanych od początku tego roku tzw. niedziel sportowych w województwie szczecińskim i koszalińskim znalazły się pogadanki o projekcie konstytucji. W 1953 r. natomiast uwagę poświęcono rocznicy śmierci W. Lenina, dziesiątej rocznicy powstania Związku Walki Młodych, działalności spółdzielni produkcyjnych czy historii walk ludowego Wojska Polskiego i armii radzieckiej. Podobne cele, czyli dotarcia z odpowiednią propagandą do jak najszerszej grupy młodzieży, założono dla zawodów strzeleckich organizowanych na przełomie 1953 i 1954 roku. Zalecano zapoznanie się z materiałami IX Plenum KC PZPR oraz uchwałą w sprawie zwołania II zjazdu partii. Nawoływano do tworzenia nowych kół ZMP, Ligi Przyjaciół Żołnierza (LPŻ) oraz LZS, a same zawody odbywały się pod hasłem: „Nowymi osiągnięciami w sporcie i szkoleniu witamy II-gi Zjazd PZPR”. Po samych imprezach szczegółowo analizowano, obok indywidualnych wyników sportowych, liczbę założonych kół LZS, ZMP i LPŻ, przyjętych członków do istniejących organizacji oraz zgłoszeń nowych kółek zainteresowań i zespołów artystycznych⁴⁹. W kolejnym, 1954 r., propaganda była równie nasilona. Zawody sportowo-strzeleckie odbywały się wówczas pod hasłami dziesiątej rocznicy utworzenia Ludowego Wojska Polskiego, uczczenia dziesięciolecia Polski Ludowej, aktywnego udziału w obchodzie Miesiąca Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, kampanii wyborczej do rad narodowych oraz II Zjazdu ZMP. Podobnie jak w poprzednich latach, dokładnie analizowano statystyczne osiągnięcia. Konstatowano jednak nieprawdziwość nadsyłanych danych i to, że tworzone koła pozostają niejednokrotnie wyłącznie „na papierze”. Mimo to, zauważano także pozytywne skutki: „Mimo wielu braków i niedociągnięć zawody szkoleniowo-sportowe są najbar-

⁴⁷ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 6, Meldunki i protokoły Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1951–1952, k. 177–178.

⁴⁸ O szkoleniu politycznym w PO „SP” zobacz szerzej: K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 2, Łódź 2008, s. 5–37.

⁴⁹ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 886, Zawody sportowo-strzeleckie, 1950–1953, k. 21–23; k. 279–280.

dziej atrakcyjną formą pracy. Zawody szkoleniowo-sportowe wpływają na wzrost aktywności młodzieży i autorytet naszej organizacji⁵⁰. Wyliczano pieczołowicie wystąpienia młodzieży manifestujące prorządowe postawy, zgodnie z postulowanymi socjalistycznymi wzorcami. Podkreślano, iż to właśnie atmosfera zawodów przyczyniała się do podejmowania przez młodzież zobowiązań produkcyjnych, w tym: prac przy wykopkach ziemniaków, buraków, melioracji pól czy remoncie świetlic. Nie ma co się dziwić – sport stawał się w tym czasie bardzo atrakcyjną formą aktywności. Zawody sportowo-strzeleckie przybierały postać festynów, na których, obok strzelectwa i prób na odznakę SPO, organizowano także turnieje piłki nożnej, siatkówki oraz inne konkursy, jak chociażby bieg w workach. Niemale znaczenie miały nagrody, które niejednokrotnie czekały na zwycięzców różnych konkurencji. Obok samych zawodów sportowych, w programach festynów uwzględniano występy zespołów artystycznych, orkiestr dętych itp.⁵¹

Masowe imprezy miały jeszcze inne bardzo ważne znaczenie. Oprócz pracy politycznej wśród zebranej na festynie młodzieży, prowadzono i zabezpieczano werbunek ochotników do brygad, szkół przysposobienia zawodowego i szkół przemysłu węglowego.

Natężenie imprez sportowych wzrosło od początku 1953 roku. Niedziele sportowe organizowano już od początku stycznia. W programie imprez znalazły się kuligi, a w świetlicach rozgrywano pojedynki w tenisie stołowym i warcabach (m.in. w Świdwinie i Tychowie). W aktywnych ośrodkach na terenie województwa koszalińskiego odbywały się zawody saneczkarskie i strzelanie z łuku (Barwice, Drawsko i Kołobrzeg). Na terenie województwa szczecińskiego popularne były turnieje tenisa stołowego, jazda na łyżwach, zawody saneczkarskie, łucznicze i szachowe (około 30 festynów w styczniu tego roku). Oczywiście wiele imprez nie dochodziło do skutku z uwagi na opady śniegu i trudności komunikacyjne⁵². Po raz kolejny zauważano też, że frekwencja junaków na zbiórkach wzrasta wraz z rozpoczęciem cyklu zawodów sportowo-strzeleckich. Zwiększała się również liczba zakładanych kół LZS i była to zwykle zasługa głównie komend PO „SP” różnego szczebla. W wielu zespołach LZS połowę członków stanowili junacy PO „SP”. Stwierdzono nawet, iż w niektórych ośrodkach, na przykład w powiecie Myślibórz, w kołach LZS znajdują się przeważnie junacy i junaczki⁵³.

⁵⁰ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 887, Zawody sportowo-strzeleckie, 1954, k. 127.

⁵¹ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 887, Zawody sportowo-strzeleckie, 1954, k. 226–227.

⁵² AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 889, Niedziele sportowe, 1952–1953, k. 75–76, 163.

⁵³ Na przykład według miesięcznego meldunku sytuacyjnego za miesiąc listopad w 1951 r. stwierdzono, że 50% młodzieży PO „SP” w województwie koszalińskim należało do LZS. APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 11, Miesięczne meldunki komend powiatowych PO „SP” województwa koszalińskiego, 1951, k. 175.

Stopniowo też przenoszono organizację mistrzostw w środowisku wiejskim na powiatowe i wojewódzkie rady LZS. Zaczęto organizować spartakiady wiejskie z turniejami siatkówki, piłki nożnej, tenisa stołowego i z konkurencjami lekkoatletycznymi. Zorganizowano także rozgrywki międzypowiatowe. W 1953 r. po raz pierwszy na Pomorzu Zachodnim w zawodach LZS brały udział zespoły koszykówki chłopców i dziewcząt oraz piłki ręcznej (szczypiorniaka) mężczyzn⁵⁴. Zaczęto też organizować kursy instruktorskie na sędziów gimnastyki, przodownika wychowania fizycznego, przodownika sportu czy organizatora SPO⁵⁵.

Od 1953 r. pracę organizacyjną w województwie szczecińskim wspomagały dwa wozy propagandowe: nr 1 i nr 2. Niestety wobec licznych defektów samochody te często stały w naprawie. Nieraz też były wypożyczane innym instytucjom czy urzędom. Ekipy wozów wyjeżdżały w teren, wspomagając szkolenie młodzieży oraz organizacje różnych imprez, w tym na przykład niedziel sportowych. Na koncentracjach wyświetlano filmy, puszczano przez megafon odpowiednie audycje, pomagano w wykonywaniu gazetek ściennych, na których popularyzowano sylwetki członków LZS bijących rekordy w poszczególnych dyscyplinach sportu. Dokumentowano też zdjęciami pracę propagandową. Równocześnie szukano ochotników do brygad pracy i szkół zawodowych. Pomagano w zakładaniu LZS-ów, zespołów artystycznych i innych kółek zainteresowań. Organizowano wieczorki taneczne, zebrania tracących na aktywności zespołów sportowych LZS i kół ZMP. Nawet wspomniane wcześniej wieczorki taneczne były okazją do przeprowadzenia pogadanek i rozmów indywidualnych z młodzieżą. Wozy propagandowe wykorzystywano w spartakiadach LZS i innych masowych zawodach sportowych, w tym na przykład w wyścigach kolarskich⁵⁶.

Nad właściwą pracą wychowania w duchu ideowych doktryn władzy miał czuwać Związek Młodzieży Polskiej. Różnie układała się jednak współpraca kadry oficerskiej i podoficerskiej z przedstawicielami ZMP. W samym Szczecinie, w świetle źródeł archiwalnych, stosunki między komenda miejską i wojewódzką a zarządem wojewódzkim organizacji młodzieżowej układały się na ogół dobrze. Co prawda w lutym 1952 r. podczas kontroli KW PO „SP” zauważono brak współpracy z ZW ZMP, ale wynikało to raczej ze zmiany na stanowisku komendanta wojewódzkiego i zwyczajowej krytyki wcześniejszej organizacji dowodzenia⁵⁷. Na terenie samego województwa szczecińskiego zwykle brakowało współpracy i wzajemnej pomocy przy różnych przedsięwzięciach. Decydował tu po prostu tzw. czynnik ludzki – nieporozumienia i wzajemne animozje czy próby

⁵⁴ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 233.

⁵⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczne meldunki PO „SP” Komendy Powiatowej w Koszalinie, 1950–1951, k. 80.

⁵⁶ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 854, Wozy propagandowe, 1953, 1954, k. 78–80, 206.

⁵⁷ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 1533, Kontrole działalności Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1949–1953, k. 47.

narzucenia własnego zdania. W niektórych powiatach województwa koszalińskiego nie zauważano lokalnych konfliktów. Zwracano nawet uwagę na dobrą współpracę w powiecie wałeckim, szczecineckim, słupskim i koszalińskim między ZMP a komendami powiatowymi PO „SP”⁵⁸.

Zespoły sportowe tworzone także na terenie brygad, które na Pomorzu Zachodnim uczestniczyły przy wielkich inwestycjach przemysłowych, przedsięwzięciach oraz w rolnictwie. Drużyny junaków pracowały przy rozbudowie Bazy Rybackiej w Świnoujściu, przy budowie nabrzeży portowych, dróg, torów kolejowych, czy w poszczególnych stoczniach. W Brygadzie nr 17, zorganizowanej na terenie Stoczni Szczecińskiej w 1952 r., utworzono na przykład sekcje: lekkoatletyczną, piłki nożnej, siatkówki, boksu, pływania, żeglarską i nawet kolarską. Wszystkie one korzystały z przyzakładowych obiektów oraz instruktorów sportowych działających w Kole Sportowym „Stal” przy Stoczni Szczecińskiej⁵⁹. Drużyny junaków pracujących w poszczególnych brygadach rozgrywały, zwykle w niedzielę, pojedynki piłkarskie i siatkarskie z zespołami szkolnymi czy klubowymi, podczas których młodzież udawała, że potrafi „równie dobrze obchodzić się z piłką, jak z kilofem i łopatą”⁶⁰. Cyklicznie też organizowano zawody sportowe dla przebywających na terenie województwa brygad PO „SP” (Święta Sportowe PO „SP”). W ich programach uwzględniano pokazy gimnastyczne, szermiercze, konkurencje lekkoatletyczne, turnieje siatkówki, piłki nożnej i piłki ręcznej⁶¹. I tutaj propagandowe hasła podkreślały znaczenie organizacji: „Pierwsi w pracy – pierwsi w sporcie”⁶². Junacy brali też udział w ogólnopolskich mistrzostwach PO „SP”, przygotowywanych przez Komendę Główną. Jedne z takich zawodów, będących eliminacjami do krajowego zlotu, zorganizowano w Szczecinie w 1952 roku⁶³.

Niewątpliwie zawody sportowe, jak i inne formy pracy kulturalno-oświatowej zajmowały wolny czas, jak i po prostu umożliwiały „wyżyć się” się junakom. Próbowano w ten sposób także przeciwdziałać chuligańskim wybrykom. A trzeba przyznać, że tego typu zachowania były częstym problemem dla wojskowej kadry poszczególnych brygad. W systematycznie wysyłanych raportach do Komendy Wojewódzkiej znajdowały się składane skargi przez okolicznych mieszkańców na junaków. Zwykle chodziło o kradzieże oraz inne chuligańskie zachowania⁶⁴. Skar-

⁵⁸ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 9, Miesięczne meldunki PO „SP” Komendy Powiatowej w Koszalinie, 1950–1951, k. 53.

⁵⁹ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 6, Meldunki i protokoły Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie, 1951–1952, k. 179.

⁶⁰ „Głos Szczeciński” nr 112, 23 VIII 1949. Zob. też: „Kurier Szczeciński” nr 141, 24 V 1948; nr 207, 30 VII 1949; „Głos Szczeciński” nr 134, 14 VIII 1949.

⁶¹ „Kurier Szczeciński” nr 177, 30 VI 1949.

⁶² „Głos Szczeciński” nr 137, 17 VIII 1949.

⁶³ „Kurier Szczeciński” nr 144, 17 VI 1952; „Głos Szczeciński” nr 143, 16 VI 1952, nr 144, 17 VI 1952, nr 149, 23 VI 1953.

⁶⁴ Zob. szerzej: APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 47–53, Skargi i zażalenia z lat 1953–1955.

zono się także na nieróbstwo i tzw. bumelanctwo junaków pracujących w Stoczni Szczecińskiej, którzy często spali na swoich zmianach lub kąpali się w kanałach portowych⁶⁵. Często dochodziło też do konfliktów pomiędzy samymi junakami ze środowisk miejskich a osobami wychowanymi w środowisku wiejskim. Dużym problemem było ponadto nadużywanie alkoholu przez młodzież⁶⁶.

Od 1953 r. likwidowano stopniowo poszczególne kierunki i formy działalności w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”. Ograniczano także etaty pracowników etatowych. Na „odcinku” kultury fizycznej przekazywano powoli zadania Ludowym Zespołom Sportowym. Przysposobienie wojskowe przejęło Ministerstwo Obrony Narodowej. Przestały także działać szkolne hufce PO „SP”. W 1954 r. kontynuowano prace likwidacyjne, które dotyczyły hufców zakładowych i miejskich⁶⁷. W 1955 r. zapadły ostateczne decyzje na najwyższych szczeblach władzy. Skutkiem tych postanowień było ogłoszenie Zarządzenia nr 362 z dnia 29 listopada 1955 r. Prezesa Rady Ministrów W sprawie powołania Głównej Komisji Likwidacyjnej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”⁶⁸.

Oczywiście o wszystkim decydowało wąskie gremium partyjne. Funkcjonariusze Sekretariatu KC PZPR już na posiedzeniu w dniu 16 listopada 1955 r. potwierdzili, że PO „SP” odegrała swoją rolę w okresie rozbudowy kraju oraz realizacji planu 6-letniego. Dotyczyło to zarówno „kształtowania moralnego” młodzieży, jak i przygotowania aktywistów w procesie zmian gospodarczych na wsi. Nie widziano też potrzeby dalszego powoływania brygad do prac produkcyjnych w Państwowych Gospodarstwach Rolnych i spółdzielniach, przejmowanych w całości przez inne, odpowiednie podmioty państwowe. Zresztą wyrwykowe inspekcje dokonywane przez Najwyższą Izbę Kontroli poświadczały szereg negatywnych zjawisk. Dotyczyły one braku dyscypliny pracy, finansowych nadużyć czy niegospodarności. Na porządku dziennym były liczne niedociągnięcia organizacyjne, uchybienia, braki natury materiałowej, kwaterunkowej i finansowej. Natrafiano na występujące szkody i usterki. Największym problemem była jednak dyscyplina pracy⁶⁹.

⁶⁵ APSz, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 141, Analizy, informacje, oceny i sprawozdania, 1950–1953, k. 221.

⁶⁶ K. Lesiakowski, *Powstanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w 1948 r. Z polityki stalinowskiej wobec młodzieży polskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, nr 1, s. 140.

⁶⁷ J. Michnowska, *Powstanie i działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na Dolnym Śląsku w latach 1948–1955*, „Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu” 1981, t. 16, s. 147.

⁶⁸ AAN w Warszawie, Komenda Główna PO „SP” w Warszawie, 1948–1955 (1956), sygn. 1682, Rozporządzenia w sprawie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, k. 16.

⁶⁹ APSz, Najwyższa Izba Kontroli. Delegatura Szczecin, sygn. 3219, Akta w sprawie kontroli planowej 17-tej Brygady PO „SP” w Szczecinie, 13 VII – 2 VIII 1952, k. 4–5; sygn. 3220, Akta w sprawie kontroli 16 Brygady PO „SP” w Warszawie koło Świnoujścia, 17 Brygady PO „SP” w Szczecinie, 1951, k. 1–4; sygn. 3221, Akta w sprawie kontroli Wojewódzkiej Komendy PO „SP” w Szczecinie, 1951, k. 1–3; sygn. 3222, Akta w sprawie Komendy Wojewódzkiej PO „SP” w Szczecinie. Kontrola działalności gospodarczej, 12 V – 30 VI 1952, k. 2–8.

Dotychczasowy dorobek zaczęto przekazywać różnym instytucjom i urzędom, m.in. Lidze Przyjaciół Żołnierza, Związkowi Samopomocy Chłopskiej czy związkom zawodowym. Koła sportowe wraz ze sprzętem przeszły pod nadzór komitetów kultury fizycznej, natomiast zespoły artystyczne i orkiestry włączono do placówek kulturalnych miejscowych rad narodowych. Koła zainteresowań wiedzy rolniczej i wiejskie zespoły świetlicowe oddano Związkowi Samopomocy Chłopskiej. Ostateczne przekazywanie wszystkich agend miało zakończyć się z dniem 31 grudnia 1955 roku⁷⁰.

Zakończenie

Powszechna Organizacja „Służba Polsce” została utworzona w niezwykle trudnych powojennych warunkach, kiedy podjęcie zbiorowej pracy było gospodarczo uzasadnione. Oczekiwania władzy znacznie jednak odbiegały od oczekiwań społecznych. W łańcuchu negatywnych zjawisk należało umiejscowić ujednolicenie i centralizację ruchu młodzieżowego, programowanego zgodnie z doktryną totalitarnego systemu. Oderwanie od rodzinnych środowisk, czy nieudolne dowodzenie na poziomie komend gminnych tylko pogłębiało moralny kryzys młodych ludzi, dorastających w czasach okupacji i powojennej demoralizacji. Dochodziło też do różnych ekscesów z udziałem junaków PO „SP”, znajdujących się niejednokrotnie pod wpływem alkoholu. W poufnych sprawozdaniach pojawiały się informacje o dokonywanych kradzieżach, rabunkach, bójkach, nadużywaniu alkoholu i innych chuligańskich zachowaniach⁷¹. Jeden z większych wypadków miał miejsce w Szczecinie w dniu 1 sierpnia 1948 roku. Zaczęło się od zrywania bez pozwolenia owoców w sadzie, jak się okazało, należącego do prokuratora wojskowego sądu rejonowego ppłk. Tadeusza Juśkiewicza. Kolejny incydent rozegrał się już na ulicach miasta. Dodatkowo podburzeni przez przypadkowych obserwatorów junacy weszli w konflikt z patrolem MO, który zakończył się strzelaniną pomiędzy uzbrojonym w karabiny oddziałem junaków PO „SP” a milicjantami. W trakcie pacyfikacji zamieszek aresztowano 63 junaków i 6 osób cywilnych⁷².

Oczywiście podejmowano trud szkolenia wojskowego, kształcenia zawodowego i kulturalno-oświatowego, co przecież nie było bez znaczenia. Tworzono junackie kółka zainteresowań: modelarskie, strzeleckie, łączności, sanitarne, czytelnicze, recytatorskie, teatralne, wiedzy rolniczej i inne. Zakładano, zwłaszcza przy komendach powiatowych, zespoły pieśni i tańca, chóry, orkiestry i kapele ludowe⁷³. Niestety najważniejszym zadaniem, podkreślanym w poufnych in-

⁷⁰ J. Michnowska, dz. cyt., s. 95–97.

⁷¹ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 2, Łódź 2008, s. 88–99.

⁷² Tamże, s. 141–142.

⁷³ „Głos Szczeciński” nr 248, 15 X 1953.

strukcjach, była indoktrynacja młodzieży i wykorzystanie jej wysiłku do odbudowy kraju oraz realizacji wielkich przedsięwzięć gospodarczych.

Obok organizowania pracy zwracano także uwagę na wychowanie fizyczne i sport, które były oczywistym elementem kształtowania tężyzny fizycznej oraz sprawności bojowej. Zaangażowanie młodzieży w masowych imprezach, zawodach i turniejach uzmysłowiło dowództwu PO „SP” siłę społeczną drzemącą w tego typu aktywności. Szybszy rozwój ograniczał jednak brak wykwalifikowanych kadr, sprzętu oraz obiektów sportowych. Dlatego też coraz większego znaczenia nabierały tzw. koncentracje, powiatowe i wojewódzkie spartakiady. Mecze towarzyskie zespołów junackich z drużynami klubów i kół weszły na stałe do repertuaru cyklicznych imprez sportowych. Stanowiły też rozrywkę i zabawę oraz ważny element junackiego życia.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Komenda Główna PO „SP” w Warszawie

Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego

Związek Samopomocy Chłopskiej, Zarząd Główny

Archiwum Państwowe w Szczecinie:

KW PZPR w Szczecinie

Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Komenda Wojewódzka w Szczecinie

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie

Najwyższa Izba Kontroli. Delegatura Szczecin

Urząd Wojewódzki Szczeciński

Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Szczecinie

Archiwum Państwowe w Koszalinie, Oddział w Szczecinku:

Starostwo Powiatowe w Szczecinku

II. Źródła drukowane

Chełmecki J. i Wilk S. (red.), *Wybór źródeł i materiałów do dziejów kultury fizycznej w Polsce w latach 1944–1984*, Warszawa 1986.

Dokumenty i uchwały w dziedzinie kultury fizycznej, Warszawa 1954.

III. Prasa

„Głos Szczeciński” 1947–1955.

„Kurier Szczeciński” 1945–1955.

B. Literatura

- Chełmecki J., *Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w latach 1946–1948*, [w:] L. Szymański i Z. Schwarcer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 157–172.
- Chełmecki J., *Wkład Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w modernizację programu rozwoju kultury fizycznej w Polsce (1927–1939)*, [w:] R. Wasztyl (red.), *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 299–311.
- Hellwig J., *Powszechna Organizacja Służba Polsce*, Warszawa 1977.
- Laskiewicz H., *Ponadlokalne organizacje kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim (1945–1957)*, Szczecin 1996.
- Lesiakowski K., *Powstanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w 1948 r. Z polityki stalinowskiej wobec młodzieży polskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2002, nr 1, s. 123–144.
- Lesiakowski K., *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948–1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1–2, Łódź 2008.
- Lesiakowski K., *Werbunek młodzieży do brygad Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (1948–1955)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 2, s. 155–169.
- Michnowska J., *Powstanie i działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na Dolnym Śląsku w latach 1948–1955*, „Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu” 1981, t. 16, s. 51–154.
- Nowakowski A., *Prawo sportowe w Polsce po II wojnie światowej (1945–2000)*, [w:] T. Jurek (red.), *Studia z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 2002, s. 419–429.
- Ordyłowski M., Szymański L., *„Moskwa 80”. Igrzyska XXII Olimpiady w świetle operacyjnej działalności polskiej służby bezpieczeństwa*, Wrocław 2017.
- Szymański L., *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995.
- Szymański L., *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej, 1944–1989*, Wrocław 2004.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w rozwój kultury fizycznej na Pomorzu Zachodnim w latach 1948–1955*.
